

Stian M. Landgaard

Huldra som ikke kunne si «mø»

En analytisk lesning av *Jotunkvad*

Etter at jeg hadde lest ferdig denne romanen på rundt tre dager, har jeg brukt en kveld og en natt på å tenke. Jeg kaller dette en analytisk lesning fordi jeg vil forsøke å se på dens komponenter og vurdere i hvilken grad de fungerer eller ei. Det første målet med å skrive må alltid være utgivelse, etter min mening, og da må man tilstrebe de standarder som gjelder (eller burde gjelde). Altså vil jeg ikke ta vennskapelige hensyn i min kritikk, men forsøke å betrakte romanen uten å ha for øye at jeg kjenner forfatteren.

Aller først vil jeg si noen ord om skrivestilen. Og da må jeg likevel tillate meg å koble inn forfatterbiografiske og personlige detaljer, for denne historien er forbløffende levende, rikt og energisk fortalt, og jeg mener at skrivestilen her overgår alle tidligere skjønnlitterære verker fra den tranåsiske hånd. Selv om første kapittel av *Ikke engang Gud* hadde en spennende dynamikk mellom mor og sønn, var språket tyngt av en svulstighet som motvirket spenningen. Ei slik her. Romanen er relativt kort, i overkant av 50.000 ord, og må nesten regnes som en kortroman. Den fortelles i 1. person presens og har ingen kapitteinndelinger. Alt er en sammenhengende fortelling som strekker seg over cirka en uke, hvor kun to personer, og tidvis en jotun, samt noen vesener av mindre betydning, deltar. Dette gir romanen en intensitet og simplisitet som gjør den lett å lese – i motsetning til hin *Ikke engang Gud*. Ja, sogar *Den som skal våkne* hadde tekstuelle innskudd som brøt opp flyten og tok vekk fokus fra hovedhandlingen. Men det var også en mer kompleks roman, narrativt sett.

Så hvilken type sjanger er dette? Det ble nevnt at det var en slags fantasyroman, og det generelle inntrykket er at det stemmer, særlig når jotnen rører sitt stygge hode og eter Protagon's stolte ganger allerede på side 2. (Jeg kaller protagonisten for Protagon siden han er navnløs i romanen, selv om det antydes noe om Øy og vind og stein på side 127.) Men denne sjangerforventningen brytes allerede på side 1, da *Artenes opprinnelse* nevnes, og ikke minst når Protagon funderer på om Kvinnen er trønder (s. 9), og kort etter nevner Kristiania (s. 15). Vi tenker da at dette snarere er en historisk roman – satt i Norge – med fantastiske elementer.

Og så snart kjole, hatt og parasoll bringes på bane (s. 19), bekreftes det at vi befinner oss på slutten av 1800-tallet.

Men forfatteren bruker ikke mye tid på verdensbygging, interessant nok, og det skiller romanen klart fra typisk fantasy. Det eksisterer knapt en virkelighet utenfor de umiddelbare omgivelsene som Protagon og Kvinnen befinner seg i. Vi skjønner at det finnes et 1800-tallets Kristiania, det finnes diligencer (som ble brukt kun i en kort periode på 1870–1890-tallet, før de i stor grad ble avløst av togene), men ellers er det ingenting utenfor landskapet hvor handlingen finner sted. Ja, det nevnes enkelte ting fra Protagons fortid, som hans sortkledde venn, men ellers har han intet liv før han kommer ridende på sin ganger. Han er tidløs, like tidløs som Kvinnen. Det skal jeg komme tilbake til når jeg diskuterer Protagon som forteller og hovedperson.

For å gå analytisk til verks: Jeg kan identifisere tre utviklingstråder i fortellingen, hvilke er actiontråden, erkjennelsestråden og erotikktråden.

Actiontråden begynner i all hovedsak med møtet med jøtulen og handler om flukten fra og kampen mot denne. Her har forfatteren virkelig overgått seg selv for å skape spenning. Gjennom hele historien, helt til det erkjennelsesmessige vendepunktet i berget nær slutten, ligger denne tråden der og dirrer elektrisk likesom en nervetråd, og vi som lesere får delta i flere oppfinnsomme scener hvor Protagon og Kvinnen enten flykter i panikk, skjuler seg i angst eller kjemper innbitt mot monstret. Dette fungerer etter min mening meget bra.

Erkjennelsestråden begynner idet Protagon løper ned Kvinnen og drar henne med seg på flukten. Jeg trodde det samme som han gjorde, at dette var en enkel bondetuppe som ikke var helt på nett, men etter hvert som Protagon begynte å stusse på Kvinnens kvaliteter, blant annet hennes forbausende styrke og utholdenhet, gjorde jeg det samme, og da han begynte å spekulere i en forbindelse mellom henne og jotnen, hadde jeg også kommet på denne ideen. Erkjennelsene avdekkes langsomt og utporsjonert gjennom romanen, ja, på direkte mesterlig vis, slik at man som leser ikke ligger et hestehode foran begivenhetene eller Protagons innsikt. Når paret til slutt befinner seg i berget, med alle de overjordiske fargene der, begynner det å demre for oss at oi, denne enkle bondetuppa er ikke bare overjordisk, men også underjordisk. Og dermed er Protagon bergtatt, som altså var huldras mål hele veien.

Når vi til slutt skjønner at Kvinnen både var fuglen i begynnelsen og jotunen hele veien, får vi et lite jøss. Alt sammen har altså vært orkestrert fra første stund. Dette er veldig bra, men samtidig stusser man litt. Jotunen og Kvinnen var jo i samme scene flere ganger. Hvordan kan de da være samme vesen? «Jeg har jo sagt at jeg har mestret tiden og kan være flere steder på en gang.» (s. 131) Aha! Men gjør ikke dette Kvinnen til en overmektig skapning? Ikke bare en hulder, men en gud(inne) i rette forstand? Det synes da som om Protagon aldri hadde hatt noen sjanse, han kunne umulig ha unnsuppet skjebnen. Denne erkjennelsen bærer i seg en slags naturalistisk håpløshet. Jeg tenker at hvis det isteden var slik at fuglen og jotunen var Kvinnens «familiar», som hun hadde kontroll på, men kanskje ikke full kontroll på, ville det kunne åpne for en mer dynamisk kamp mot skjebnen. Men dette sier jeg med forbehold, for det er også sant at hun måtte lokke ham, han måtte frivillig følge henne for å bli bergtatt, og det var hans svakhet som mann, hans lengsel etter erotisk fyldestgjøring som ble hans undergang, eventuelt hans overgang til en større eksistens.

Den tredje tråden, den erotiske tråden, oppstår nærmest automatisk så snart Protagon og Kvinnen møtes, som naturlig er mellom mann og kvinne i ekstreme omstendigheter. Nå skal jeg ikke blande inn min forfatterbiografiske kunnskap, men betrakte dette forholdet fra utsiden. Kvinnens oppførsel den første tiden kan virke som hentet rett ut av en «male fantasy»: Hun er villig, vakker og våt, blottes sin nakenhet, kommer med eggende utsagn, eier ikke sin tids moral, viser ingen av dydige sidene man forventer av ærbare kvinner. Først kan man tro at hun er tilbakestående eller et simpelt ludder, men etter hvert som erkjennelsen øker, forstår vi at hun ikke er noen vanlig kvinne, og da rettfærdiggjøres disse besynderlige trekkene.

Derfor kan fitteslikkescenen på offerplassen (s. 30) sies å være *troverdighetsmessig* rettfærdiggjort. Hadde dette vært en vanlig kvinne, hadde denne saften, jeg mener scenen, vært vanskelig å svelge. Til det kommer den altfor tidlig i den erotiske utviklingen. Men *dramaturgisk* sett mener jeg likevel at denne scenen blåser wadden for tidlig. De små hintene, klaskene på baken, synet av nøttebrunt kjønnshår, etc. holder den erotiske spenningen oppe godt nok den første delen av romanen. Så når Protagon endelig får fuktet sabelen (s. 76), kommer forløsningen av denne spenningen på et passende tidspunkt. Men kraften som denne scenen *kunne* ha hatt, blir noe dempet i og med at han allerede har lepjet i seg nektaren fra det aller helligste. Jeg vil derfor foreslå at fitteslikkingen enten flyttes til senere, eller hvis det er nødvendig med en scene på offerplassen hvor Kvinnen brøler til den usette gudinnen, at

Protagon gjør noe mindre erotisk med henne enn cunnilingus, for eksempel puppesutting. Men offerplass-scenen kunne sikkert i sin nåværende form flyttes til et tidspunkt etter samleiet. For mange menn (og kvinner) er jo slikkingen en mer intim foreteelse enn pulingen.

Når det gjelder romanens tematikk eller budskap, eller hva man skal kalle det, er det selvsagt vanskelig å se bort fra det man vet om forfatteren. Men det synes tydelig ut ifra teksten alene at det er en slags hednifisering som søkes. Bort fra den kristne dekadanse. Talende er scenen hvor Protagon benevner en blomst «Marihånd» og straks blir korrigert av Kvinnen: «Det heter Frøyas hånd!» (s. 75) I det hele tatt svirrer en rekke norrøne forestillinger rundt paret som en bisverm, uten at det gjøres tydelig hva disse betyr. Men når paret er i berget, begynner teksten å mytologisere mer eksplisitt og dropper diverse historiske navn. Vi skjønner at det er her Protagon kommer til en slags erkjennelse om seg selv, men jeg er usikker på om det fungerer som planlagt. Hva er det han innser? At han har levd før? At han er av Ynglingeætt? At han egentlig er mye større enn det han trodde han var? Kanskje. Men alt dette er innhyllet i obskure antydninger som ikke har noe feste i den relativt jordnære virkeligheten vi har blitt presentert for. Kanskje er det heller ikke det aller viktigste for romanen. Det viktigste er hans skjebne, som er å forbli hos trollkvinnen.

Dette leder meg til en diskusjon om Protagon selv. Hvem er han? Vi får vite nærmest intet om hans liv, om hans verden, om hans forestillinger. Nå må jeg se helt bort ifra det jeg vet om forfatteren, skal jeg kunne vurdere dette som en leser på utsiden. Og bortsett fra noen antydninger om et mislykket kjærlighetsliv, et par pussige venner, en avsky mot arbeid, og henvisninger til Darwin og Schopenhauer, er det ingenting som forteller oss noe om hvem Protagon var før han red inn i jotunens gap. Og kanskje er det dette som gjør at den ultimate erkjennelsen om hans virkelige opphav ikke får den mulig tiltenkte effekt. Hvis vi via dialog eller tanker hadde fått flere opplysninger om Protagons livsverden, hadde det vært lettere for oss å bli revet med når denne erkjennelsen blir åpenbart. Altså erkjennelsen om ham selv.

Her kunne det også ha vært rom for en litt mer ekspositorisk beretning om den norrøne mytologien som det nå bare alluderes til. For lesere flest er dette fullstendig ukjent materiale, og når det droppes navn fra den mytologien, faller de sannsynligvis på stengrunn siden romanen ikke etablerer noen erkjennelsesramme hvor disse elementene kunne få en meningsfull plass. Én mulighet hadde vært å knytte den mytologiske kunnskapen sammen med Protagons tidligere liv. På denne tiden, slutten av 1800-tallet, var interessen for vikingtiden og eddadiktningen meget stor i Norge, takket være den pågående

nasjonsbyggingen. I dag vet folk nesten ingenting om dette, men den gangen var disse tingene rikt representert i kunst og litteratur. Det kunne ha vært omtalt i en mer utførlig beretning om den verdenen Protagon kommer fra. Kanskje han jobbet med eddadikt, for eksempel.

Protagon som forteller er en litt annen skål enn Protagon som hovedperson. Nå tenker jeg på hans stemme i romanen, som jeg har alludert til et par ganger i denne tilbakemeldingen. Fortellerens fremste karaktertrekk synes å være ordspillhumor. Dette passer for så vidt greit i scener av det mer burleske slaget, hvor skjørtekanten løftes og hoftene vugger, men det synes som om ordspillene også kommer dundrende inn når man hadde forventet en mer alvorlig passasje, for eksempel her: «Bestøvelsen er jo et imperativ i Schopenhauers litteratur, han var god på dette selv med sine tjenestepiker, men jeg vil slett ikke påkoste meg berøvelsen av mitt frihetsliv i samme fleng, jeg mener deng, det refreng, altså sleng ... slengen for å være helt presis. Jeg blunker litt. Hva har vært galt med tankelivet mitt i det siste?» (s. 23) Ja, hva har vært galt, egentlig? Det kunne ha vært interessant å vite. Ordspillene virker iblant en smule umotiverte, som om de er et uttrykk for at *forfatteren* ikke helt visste hvordan han skulle fremstille en scene eller en tankerekke, og derfor tydde til et ordspill for å glatte over det. Denne noe postmoderne, metalitterære tropen synes tidvis malplassert i en roman som dette.

Jeg vil avslutte med å si at jeg synes dette er et meget lovende prosjekt, spennende og rikt fortalt. Det er mange ting jeg ikke har kommentert, og trolig har en del sjatteringer gått meg hus forbi. Forfatteren viser en stor evne til å kreere en litterær verden og et drivende narrativ. Kanskje er romanen blott litt ensporet i sin umiddelbarhet; den fremstår som en svært lang novelle eller et eventyr. Det kunne ha tjent historien dersom vi fikk flere referanser til Protagonns tidligere liv. Språkbruken er imidlertid svært god og balanserer fint på grensen mellom det gammelmodige, for autenticitetens skyld, og det moderne, for leserens skyld. Imidlertid kunne jeg ikke finne begrepet «møyfeste» noe sted, selv om jeg skjønnte at det måtte bety prisen en mann må betale en pikes far for å ha deflorert henne.

Jeg hadde egentlig tenkt å si noe om det forfatterbiografiske, men jeg tror jeg reserverer den delen til en eventuell diskusjon. Hvem forfatteren Tranås er, rent historisk-biografisk-psykologisk, er interessant nok i seg selv, men det viktigste i denne tilbakemeldingen er å finne ut hvordan romanen kan fremstå best for en utenforstående leser.

Stian M. Landgaard

Tromsø, 8. juli 2020